

Ісмаїл Раджі аль-Фарукі

СУТНІСТЬ ІСЛАМСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

СЕРІЯ НЕПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ, №21

Сутність ісламської цивілізації

Ісмаїл Раджі аль-Фарукі

*Книга надрукована за підтримки
Асоціації освітнього розвитку*

Міжнародний Інститут
Ісламської Думки

Рівне – 2021

Сутність ісламської цивілізації (Ukrainian)

Ismail Radjī al-Faruqī

Серія неперіодичних видань, №21

© Міжнародний Інститут Ісламської Думки

1442 р. по Гіджрі / 2021 р. н. е.

Paperback ISBN 978-966-416-809-7

The Essence of Islamic Civilization (Ukrainian)

Ismail Al-Faruqi

Occasional Papers Series 21

© The International Institute of Islamic Thought (IIIT)

1434AH / 2013CE

Paperback ISBN 978-1-56564-597-4

IIIT

P.O. Box 669

Herndon, VA 20172, USA

www.iiit.org

Переклад: Ольга Тимчишин

Редакція: Марко Хряк-Петельований

Обкладинка: Шираз Хан

Верстка: Гасан Гасанов

Інститут Інтеграції Знань

Грузія, Тбілісі, вул. Дадіані 7,

Торгівельний та Бізнес-центр «Карвасла», А-317

ikiacademy.org

Усі права захищені.

Жодна із частин цієї книги не може бути відтворена

без письмового дозволу правовласника.

Погляди та думки, які викладені в цій книзі, належать автору

і можуть не співпадати з думкою видавця, перекладачів і редакторів.

Передмова

Міжнародний інститут ісламської думки (МІД) з радістю презентує тематичну статтю 21 «Сутність ісламської цивілізації» Ісмаїла Раджі аль-Фарукі. Вона була опублікована як четвертий розділ книги «Культурний атлас ісламу» Ісмаїла Раджі аль-Фарукі та Луїзи Ламії аль-Фарукі (1986), і була частиною монументальної та авторитетної праці, яка представляє цілісний світогляд ісламу, його вірувань, традицій, інститутів і місця в світі. Окрім карт та двох арабесок інші зображення були оновлені й не відповідають оригіналу.

Професор Ісмаїл Раджі аль-Фарукі (1921-1986) – палестинсько-американський філософ, мислитель і спеціаліст у порівняльному релігієзнавстві. Він був видатним ісламознавцем, його дослідження охоплюють цілий спектр ісламознавства: вивчення релігії, ісламської філософії, підходів до знань, історії, культури, освіти, міжрелігійного діалогу, естетики, етики, політики, економіки та науки. Без сумніву, Аль-Фарукі – один з найвидатніших мусульманських вчених ХХ століття. У цій статті він представляє значення та послання ісламу широкому світу, вказуючи на таухід (єдинобожжя) як сутність та перший визначальний принцип, який дає ісламській цивілізації її ідентичність.

МІД, заснований у 1981 р., є головним центром з посилення суттєвих наукових зусиль, які ґрунтуються на ісламському баченні, цінностях та принципах. Про-

грами досліджень, семінарів та конференцій інституту протягом останніх тридцяти років переросли в публікації більш ніж чотирьох сотень праць англійською та арабською мовами, багато з яких були перекладені на інші загальнорозповсюджені мови.

АНАС С. АЛЬ-ШЕЙХ-АЛІ

*Академічний радник,
Лондонський офіс МІД*

Сутність ісламської цивілізації

Без сумніву, сутність ісламської цивілізації полягає в ісламі, або сутність ісламу – таухід, акт ствердження того, що Аллаг – єдиний, абсолютний, трансцендентний Творець і Володар усього, що існує на землі.

Ці два фундаментальні положення є очевидними. У їхній істинності ніколи не сумнівались ті, хто належав до цієї цивілізації. І лише нещодавно місіонери, орієнталісти, та інші тлумачі ісламу змусили їх засумніватись. Яким би не був рівень їхньої освіти, мусульмани впевнені в тому, що ісламська цивілізація мала суть, і її можна пізнати й проаналізувати або описати, і ця суть – це таухід¹. Аналіз таухіду як суті, як першого визначального принципу ісламської цивілізації, обговорюється в цьому розділі.

Таухід надав ісламській цивілізації її ідентичність, яка об'єднує всіх, та зробив мусульман інтегральним органічним цілим, яке ми називаємо цивілізацією. Поєднуючи окремі елементи разом, суть цивілізації – у цьому випадку, таухід – виражає їх своєю формою. Вона змінює їх для гармонізації з іншими елементами та взаємної підтримки один одного. Без обов'язкової зміни їхньої природи, суть трансформує елементи, створюючи цивілізацію, надаючи їм нового характеру як складової цивілізації. Спектр змін може варіювати

від невеликих до радикальних, залежно від того, настільки відповідає суть різним елементам та їхнім функціям. Ця відповідність чітко помітна в думках мусульманських спостерігачів про феномен цивілізації.

Саме тому вони обирають таухід у якості назви для своїх найважливіших робіт. Вони вважають таухід найважливішим фундаментальним принципом, який включає або визначає всі інші дисципліни, а також вони переконані, що він є першочерговим джерелом, який визначив увесь феномен ісламської цивілізації.

Говорячи традиційно та просто, таухід – це переконання або свідчення, що «немає Бога, окрім Аллага». Це твердження, надзвичайно коротке, несе в собі найбільші та найповніші смисли в ісламі. Іноді уся культура, уся цивілізація або вся історія стискається до одного речення. Саме це відбувається в випадку каліма (заява) або шагада (свідчення) ісламу. Уся різноманітність, багатство та історія, культура та навчання, мудрість та цивілізація ісламу стиснена в цьому найкоротшому реченні «ля іляга ілля Лаг».

Таухід як світогляд

Таухід – загальне бачення дійсності, істини, світу, простору та часу, історії людства. Як такий, він охоплює наступні принципи:

Подвійність

Дійсність двох характерних типів, Бога і не Бога; Творця та створеного. Перший порядок включає лише одного члена, Аллага, Абсолютного та Всемогутнього.

Лише Він є Богом, вічним, Творцем, трансцендентним. Ніщо не схоже на Нього; Він залишається назавжди абсолютно унікальним і позбавленим партнерів. Другий – порядок простору-часу, досвіду, творення. Він включає усіх створінь, світ речей, рослин та тварин, людей, джинів та ангелів, небеса і землю, Рай та Пекло, і всі їхні прояви з того моменту, коли вони почали існувати. Два порядки Творця та створеного є абсолютно неспівставними в плані їхнього походження або онтології, а також існування та життєвого шляху. Неможливо, щоб один був поєднаний, злитий, розчинений чи переплутаний з іншим. Як і неможливо, щоб Творець онтологічно перетворився на створіння, а створіння стало трансцендентним і перетворилось у якогось сенсі на Творця².

Розуміння

Зв'язок між двома порядками дійсності є уявним за своєю природою. Він відноситься до сфери розуміння. Як орган та скарбниця знань, розуміння включає всі гносеологічні функції пам'яті, уяви, мислення, спостереження, інтуїції, розуміння і т. д. Усі люди були наділені розумінням. Воно є достатньо сильним, щоб зрозуміти волю Бога наступними шляхами: коли ця воля виражається словами, напряду Богом до людини, і коли божественну волю можна вивести, спостерігаючи за створеним³.

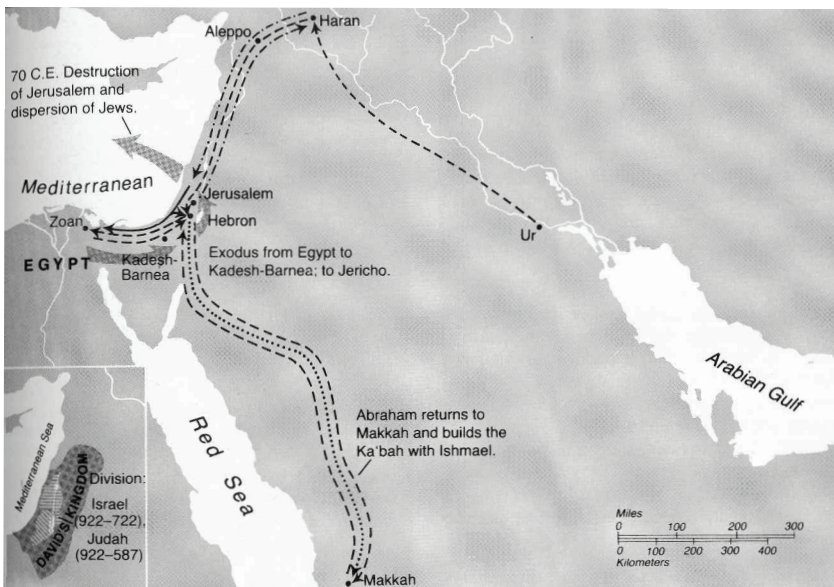
Телеологія

Природа космосу є телеологічною, тобто цілеспрямованою, яка слугує для виконання цілі свого Творця,

роблячи це за зразком. Світ був створений не просто так, чи заради спортивної цікавості⁴. Це не випадковість. Він був створений в ідеальних умовах. Усе, що існує, робить це в межах, відповідних для цього, і задовольняє певну ціль у Всесвіті⁵. Світ дійсно є космосом, упорядкованим творінням, а не хаосом. У ньому воля Бога завжди втілюється в життя. Його моделі наповнені обов'язковими природними законами. Адже вони вбудовані в істинну природу речей. Кожне створіння, відмінне від людини, діє та існує так, як цього побажав Творець⁶. Людина – єдина істота, в якій Бог відтворив власну особисту згоду людини. Фізичні та психічні функції людини є інтегральними відносно природи і, як таким, людям так само необхідно підкорятись законам, як і всім іншим істотам. Але духовні функції, а саме, розуміння та духовні дії, не входять до сфери визначеної природи. Вони залежать від суб'єкта та відповідають його спрямованості. Реалізація ними божественної волі має якісно іншу цінність, ніж обов'язок інших створінь. Обов'язкове виконання має лише елементарну або утилітарну цінність, вільне виконання відноситься до моралі. Однак, моральні цілі Бога, Його приписи людині, дійсно мають підґрунтя в фізичному світі, і тому їм притаманний утилітарний аспект. Але не це є їхньою відмінною рисою і робить їх моральними. А те, що вони повинні виконуватись вільно, тобто є можливість порушити їх, і саме це є особливою характеристикою моральних вчинків⁷.

Здібності людини та мінливість природи

Оскільки все було створене з певною метою – цілісність буття не є винятком – реалізація цієї мети повинна бути можливою в просторі та часі⁸. У іншому випадку, ми не можемо уникнути цинізму. Самі творіння та процеси в просторі та часі втратять свій сенс та значення. Без такої можливості, такліф, або моральний обов'язок, втрачає сенс і руйнується цілеспрямованість Бога. Здійснення абсолютної, а саме божественної *raison d'être* творіння повинне бути можливим в історії, тобто в часових рамках між актом творення та Судним днем. Як суб'єкт моральних вчинків, людина повинна мати змогу змінювати себе, своїх товаришів або суспільство, природу або своє середовище, таким чином втілюючи божественні моделі або приписи у собі або в них⁹. Як об'єкт моральних дій, людина, як і її товариші та середовище, повинні мати змогу прийма-

ти ефективні дії людини, як суб'єкта. Ця здатність є протилежною до моральної здатності людини діяти у якості суб'єкта. Без неї здатність людини до моральних вчинків буде неможливою й цілеспрямована природа Всесвіту зруйнується. Знову ж таки, ми повертаємось до цинізму. Оскільки створіння мають мету – і це обов'язкове припущення, якщо Бог є Богом і Його робота не позбавлена сенсу – творіння повинні бути мінливими й здатними змінювати свою субстанцію, структуру, умови та зв'язки, щоб втілювати людську модель або ціль. Це стосується всього творіння, включаючи фізичну, психічну та духовну природу. Усе творіння може здійснювати волю або модель Бога, абсолютну в цьому просторі й часі¹⁰.

Відповідальність і судження

Якщо обов'язком людини є змінювати себе, своє суспільство та своє середовище, щоб відповідати божественній моделі, і якщо людина здатна робити це, якщо все, що є об'єктом її вчинків, здатне змінюватись й сприймати її дії та втілювати цю мету, то з цього випливає, що людина є відповідальною. Моральний обов'язок неможливий без відповідальності або розплати. Судження або наслідки відповідальності є обов'язковою умовою морального обов'язку або морального імперативу. Це випливає з самої природи «нормативності»¹¹. Вона нематеріальна, хоча розплата відбувається в просторі та часі або в кінці обох, вона обов'язково відбудеться. Підкоряйтесь Богу, тобто реалізовувати Його приписи та втілювати в життя Його модель означає досягати фаліх або успіху, щастя та

полегшення. Не робити цього, не підкорятись Йому, означає накликати на себе покарання, страждання, нещастя та невдачу.

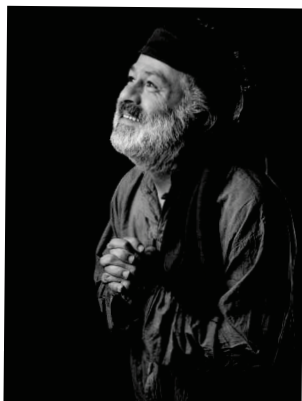
Таухід як основа цивілізації

Як основа ісламської цивілізації, таухід має два аспекти або виміри: методологічний та концептуальний. Перший визначає форми застосування та імплементації головних принципів цивілізації; а другий визначає самі головні принципи.

Методологічний вимір

Методологічний вимір включає три принципи, а саме єдність, раціоналізм та толерантність. Це визначає форму ісламської цивілізації, форму, яка проникає в усі її частини.

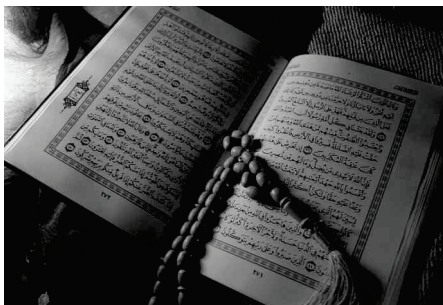
ЄДНІСТЬ. Цивілізація не може існувати без єдності. Доки елементи, які складають цивілізацію, не об'єднані, зв'язані та синхронізовані один з одним, вони утворюють не цивілізацію, а звичайний конгломерат.

Принцип, який об'єднує різноманітні елементи та охоплює їх у межах моделі, є надзвичайно важливим. Такий принцип буде перетворювати суміш елементів, які хаотично пов'язані один з одним, в упорядковану структуру, в якій відчуються рівні пріоритетності та ступені важливості. Ісламська цивілізація розташовує елементи

в упорядковану структуру та керує їхнім співіснуванням та взаємозв'язками за єдиною моделлю. Самі по собі ці елементи можуть бути рідними або чужими за походженням. Дійсно, не існує цивілізації, яка б не запозичила деякі чужорідні елементи. Важливим є те, щоб цивілізація перетворила ці елементи, тобто, переробила їхні форми та взаємозв'язки, таким чином, інтегрувала їх у власну систему. «Розповіді» їм про їхні власні форми означає, фактично, трансформувати їх у нову реальність, де вони існують лише в собі або в їхній колишній залежності, але як інтегральні складові нової цивілізації, у яку вони були інтегровані. Це не є контраргументом проти будь-якої цивілізації, яка містить такі елементи, а це – доказ проти цивілізації, яка просто додає чужі елементи без реформування, інформування або інтеграції. Як такі, елементи просто співіснують з цивілізацією. Вони не пов'язані з нею органічним зв'язком. Але якщо цивілізація успішно трансформувала їх та інтегрувала у власну систему, процес інтеграції стає показником життєздатності, динамізму та креативності. У будь-якій інтегральній цивілізації і, звісно, в ісламі складові елементи, чи то матеріальні, чи структурні, чи зв'язки між ними, об'єднані одним найвищим принципом. В ісламській цивілізації цей найвищий принцип – це таухід. Це абсолютний вимір мусульман, їхній путівник та критерій при їхній взаємодії з іншими релігіями та цивілізаціями, при сприйнятті нових фактів або ситуацій. Те, що відповідає йому, приймається та інтегрується. Те, що не відповідає – відкидається та засуджується.

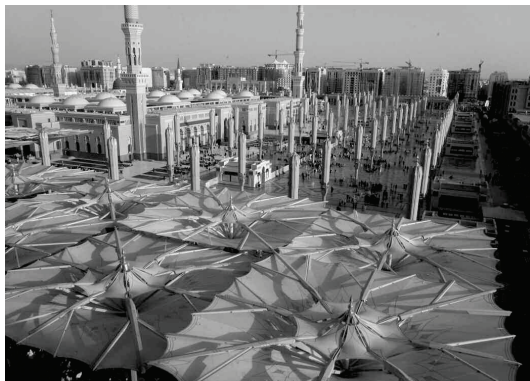
Таухід, або доктрина абсолютної єдності, трансцендентності Бога включає те, що лише Він заслуговує поклоніння та служіння.

Покірні люди проживають своє життя за цим принципом. Вони прагнуть, щоб усі їхні вчинки відповідали моделі, втілювали в життя божественну ціль. Їхнє жит-

тя повинне показувати єдність розуму та волі, унікальний об'єкт його служіння. Їхнє життя не буде низкою невіпорядкованих подій, а буде пов'язане з одним переважаючим принципом, об'єднане єдиною моделлю, яка інтегрує їх разом у єдине ціле. Їхнє життя має один стиль, інтегральну форму – якщо коротко, Іслам.

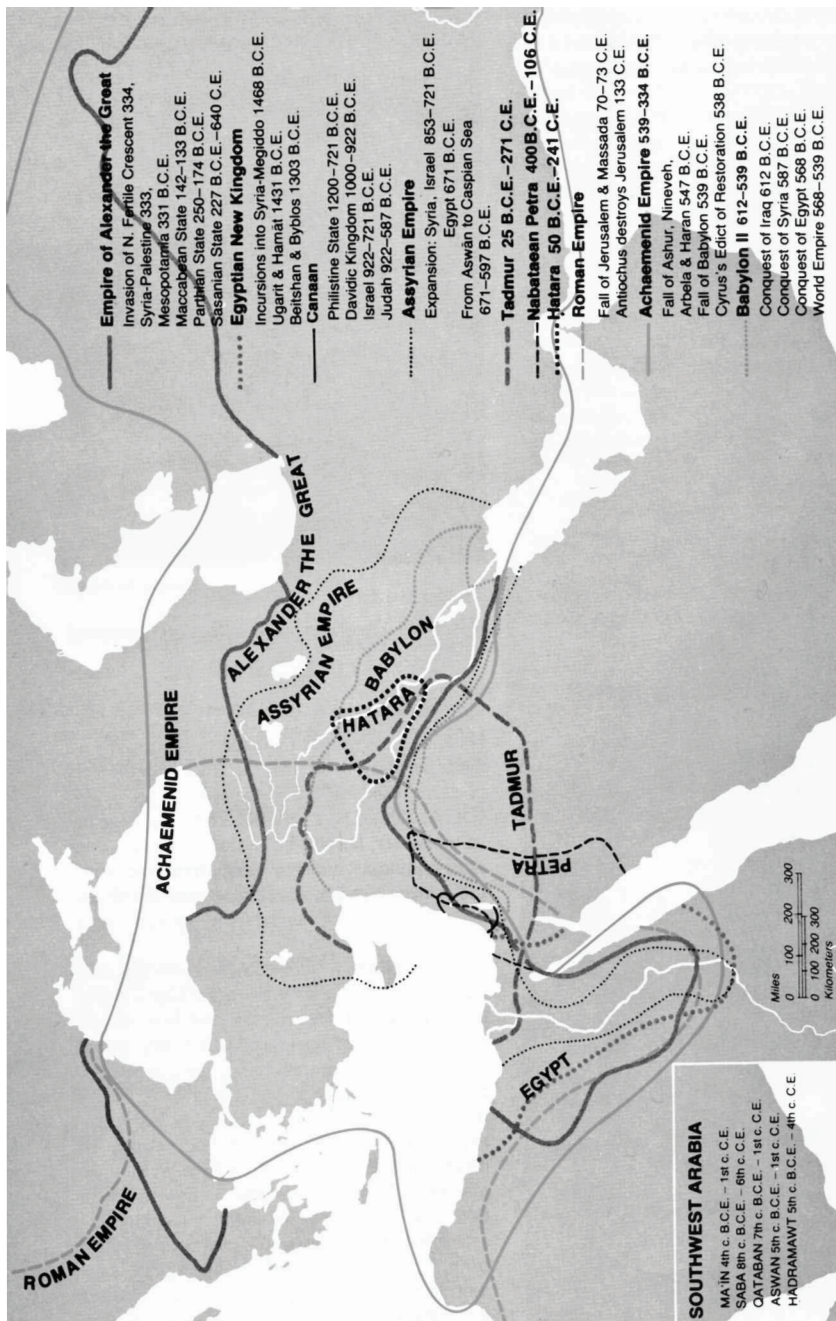
РАЦІОНАЛІЗМ. Як методологічний принцип, раціоналізм є суттю ісламської цивілізації. Він складається з трьох правил чи законів: перший, заперечення усього, що не відповідає дійсності; другий, заперечення абсолютних протиріч; третій, відкритість до нових і/або протилежних даних. Перший закон захищає мусульман від думки, тобто від неперевіраних, непідтверджених заяв. Непідтверджена заява, згідно з Кораном, є випадком занебачення або хибного знання і вона заборонена Богом, однак, нехтування є її об'єктом.¹² Мусульманин – це той, хто говорить лише істину. Друге правило захищає його від простого протиріччя з одного боку та парадоксу з іншого.¹³ Раціоналізм не означає пріоритету логіки над відкриттями, а заперечення будь-якого

абсолютного протиріччя між ними¹⁴. Раціоналізм вивчає суперечливі тези знову й знову, припускаючи, що повинен існувати аспект, який був не врахований і, якщо взяти його до уваги, то можна вирішити супе-

речку. Так само раціоналізм направляє читача одкровення – а не одкровення, як таке – до іншого прочитання, неочевидного або незрозумілого значення, яке він пропустив, і переосмислення цієї інформації зможе допомогти усунути протиріччя. Таке посилення на логіку або розуміння сприятиме унеможливленню маніпуляцій з одкровенням. Саме це робить розуміння одкровення мусульманином відповідним до даних, відкритих за допомогою розуму. Прийняття суперечливого або парадоксального як абсолютно достовірного можна пояснити лише слабкістю розуму. Освічений мусульманин – раціоналіст, адже він наполягає на єдності двох джерел істини, а саме одкровення та розуму.

Третє правило, відкритість до нових або протилежних даних, захищає мусульманина від буквалізму, фанатизму та консерватизму, який спричиняє стагнацію. Воно закликає його до інтелектуальної покірності. Це правило змушує його додавати до його тверджень і заперечень фразу «Аллагу алам» («Аллаг знає краще»). Адже він переконаний у тому, що істина є багатоманітнішою, ніж він може засвоїти. Як твердження

абсолютної єдності Бога, таухід є утвердженням єдності істини. Адже Бог в ісламі є істиною. Те, що він єдиний, говорить про єдність джерел істини. Бог – Творець природи, у той час як людина успадкувала свої знання. Об'єктом знань є моделі природи, які є промислом Бога. Він дає свої знання людині і Його знання є абсолютними та універсальними. Бог не обдурює, має лише добрі наміри та прагне направляти людей вірним шляхом. Він не змінює Своє Судження, як це роблять люди, коли вони виправляють свої знання, свою волю або рішення. Бог є ідеальним і всеохоплюючим. Він не робить помилок. Адже тоді Він не був би трансцендентним Богом ісламу.

ТОЛЕРАНТНІСТЬ. Як методологічний принцип, толерантність означає прийняття дійсності, доки її хибність не буде встановлена. Таким чином, це відповідає епістемології. Це також відповідає етиці: принцип прийняття бажаного, доки його небажаність не буде встановлена¹⁵. Перша називається саах, а друга – юср. Обидві захищають мусульман від самозречення від світу, від смертельного консерватизму. Обидві закликають його ствердити та сказати «так» життю, новому досвіду. Закликають його розглядати нову інформацію, використовуючи своє мислення, конструктивні прагнення, і таким чином збагачувати свій досвід та життя, рухати вперед власну цивілізацію та культуру.

Як методологічний принцип в межах суті ісламської цивілізації, толерантність – це переконання, що Бог не покине людей, не надсилаючи їм посланця з їх числа для того, щоб він навчав їх, що немає Бога, окрім

Аллага, і молитись та служити Йому¹⁶, а також щоб застерігав їх від усього злого та його причин¹⁷. Стосовно цього, толерантність означає впевненість у тому, що усі люди наділені «*sensus communis*», який дозволяє їм розпізнавати волю та приписи Бога. Толерантність – це переконання, що різноманітність релігій пов'язана з історією з усіма її факторами, різними умовами простору та часу, захопленнями та інтересами. За релігійною різноманітністю стоїть аль-дін аль-ханіф, первинна релігія Бога, з якою народжуються всі люди, а вже потім культурні впливи перетворюють їх на прибічників тої чи іншої релігії. Толерантність потребує, щоб мусульмани займались вивченням історії релігій для того, щоб виявити в межах кожної ті первинні характеристики, яких навчали посланці Бога, яких Він посилав у всі місця та часи¹⁸.

У релігії – і немає нічого важливішого у відносинах між людьми – толерантність перетворює суперечки та взаємні звинувачення між релігіями на взаємні наукові дослідження походження та розвитку релігій задля

відокремлення історичних впливів від вихідного одкровення. В етиці, наступній важливій сфері, юср дає мусульманам імунітет проти усіх тенденцій, які заперечують життя, та гарантує їм мінімальну міру оптимізму, необхідного для того, щоб підтримувати життя, рівновагу та відчуття пропорцій-

ності, не зважаючи на всі трагедії та нещастя, які трапляються на їхньому життєвому шляху. Бог гарантує Своїм творінням, що «Ми постановили так, що після труднощів йде полегшення»(30:30)¹⁹. І оскільки Він приписав їм вивчати кожну заяву та перед тим, як вносити рішення²⁰, вчені в галузі усул аль-фікху (основ фікху) вдавались до експериментів перед тим, як говорити про щось як про хороше чи погане, вважаючи, що це не суперечить божественним приписам.

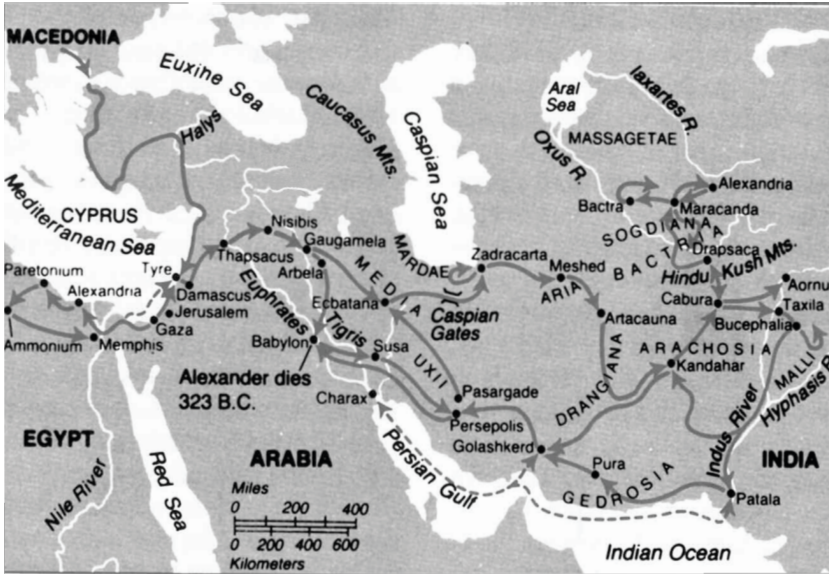
Саах та юср виведені безпосередньо з таухіду як принципи метафізики етики. Бог, який створив людину, яка може показати свою гідність у вчинках, зробив її вільною та здатною до позитивних вчинків у світі. Чинити так, за ісламом, дійсно є *raison d'être* людини²¹.

Змістовний вимір

ТАУХІД ЯК ПЕРШИЙ ПРИНЦИП МЕТАФІЗИКИ.

Засвідчити те, що немає Бога, окрім Аллага, означає визнати те, що Він єдиний є Творцем, Який створив усе, Який є Причиною будь-якої події й Кінцем усього. Вирішити засвідчити це вільно й з власних переконань, усвідомлюючи та розуміючи зміст, означає усвідомити, що все, що нас оточує, речі та події, усе, що відбувається в природній, соціальній або психічній сфері, є промислом Бога, задоволенням тої чи іншої Його цілі. Одного разу засвідчивши це, таке усвідомлення стає другою природою людини, невід'ємною від неї в увесь період активності. Людина проживає всі моменти свого життя під його впливом. І коли людина усвідомлює приписи та промисл Бога в будь-якому об'єкті, вона йде за божественною ініціативою, бо вона

теж від Бога. Споглядати Його в природі означає займатись природничою наукою²². Оскільки божественна ініціатива в природі є нічим іншим, як незмінним законом, яким Бог наділив природу²³. Споглядати божественну ініціативу в самому собі або в своєму суспільстві означає займатись гуманітарними або соціальними науками²⁴. І якщо увесь Всесвіт готовий втілювати в життя ці закони природи, які є приписами Бога та Його волею, то Всесвіт в очах мусульман постає як живий театр, яким рухають приписи Бога. Театр та всі його складові можна пояснити цими поняттями. Таким чином, єдність Бога означає, що лише Він і ніхто, окрім Нього, є Причиною усього. Звісно в такому випадку таухід означає усунення будь-якої сили, яка діє в природі, окрім Бога, вічна ініціатива якого є незмінним законом природи. Але це рівнозначно до заперечення будь-яких ініціатив в природі, які походять не з того, що є вродженим у природі, таких як магії, чаклунства, духів та будь-якого магічного поняття випадкових впливів на процеси природи. Такими чином, таухід означає відокремлення або секуляризацію сфер природи. І саме це є першою умовою природознавчих наук. Таким чином через таухід природа була відокремлена від богів та духів примітивних релігій. Таухід вперше зробив можливим, щоб релігіє-міфотворчий розум переріс себе, а природознавчі науки розвивались з благословення релігійного світогляду, який раз і назавжди заперечив будь-які зв'язки сакрального з природою. Таухід є протилежним до забобонів та міфів, ворогів природознавства та цивілізації. Адже таухід збирає усі ниточки й направляє їх до Бога, а не до

окультних сил. Роблячи це, причини кожної події чи об'єкта створюють неперервну нитку, частини якої причинно-наслідково – і тому емпірично – пов'язані між собою. Цей причинно-наслідковий зв'язок в кінцевому результаті веде до Бога і жодна сила поза його межами не може змінити його причинності. У свою чергу, з цього випливає те, що зв'язки між частинами теж є причинно-наслідковими і їх потрібно дослідити емпірично та встановити. Те, що закони природи є незрівняними моделями Бога, означає, що Бог керує взаємозв'язками природи через причинно-наслідкові зв'язки. Лише причинність, яка є однаковою завжди, утворює модель. Саме ця сталість причинності дозволяє її дослідити й відкрити, тобто уможлиблює науку. Наука – це пошук повторюваних причин у природі, адже причинно-наслідкові зв'язки повторюються в інших ланцюжках. Їхнє встановлення – це встановлен-

ня законів природи. Це передумова для контролювання та проектування причинно-наслідковий сил природи, необхідна умова для використання природи людиною.

ТАУХІД ЯК ПЕРШИЙ ПРИНЦИП ЕТИКИ. За таухідом, унікальний Бог створив людину в найкращій з усіх форм, щоб вона поклонялась та служила Йому²⁵. Це означає, що все існування людини на землі має єдину мету – поклоніння Богу та виконання Його приписів. Таухід також стверджує, що ця ціль полягає в намісництві людини на землі²⁶. Адже, за Кораном, Бог наділив людину своєю довірою, довірою, яку небеса та земля не змогли витримати та від якої вони з жахом ухилилися.²⁷ Божественна довіра полягає у виконанні етичної частини божественної волі, істинна природа якої потребує того, щоб вона виконувалась вільно й людина – єдина істота, яка може так чинити. Якщо божественна воля виконується через природний закон, то таке її втілення є не моральним, а елементарним або утилітарним. Лише людина здатна втілювати її в життя з можливістю вибору: вчиняти так чи інакше, або зробити щось абсолютно протилежне або взагалі щось середнє. Саме це випробування свободою людини стосовно покірності приписам Бога робить їх виконання моральним. Таухід стверджує, що Бог, прагнучи принести користь і маючи певну мету, не створив людину задля забави або заради цікавості. Він наділив її відчуттями, розумом і розумінням, зробив її ідеальною – дійсно, втілив у ній свій дух²⁸ – і підготував його здійснювати цю величну місію.

Така велична місія – причина створення людини. Це кінцева мета існування людини, призначення людини та сенс її життя та існування на планеті. Завдяки цьому людина бере на себе космічну роль надзвичайного значення. Всесвіту не існувало б без вищої частини божественної волі, яка є об'єктом моральних зусиль людини. І жодна інша істота у Всесвіті не може виконувати роль людини. Людина – єдиний космічний зв'язок, через який моральна – і тому вища – частина божественної волі може увійти в сферу часу й простору та стати історією. Відповідальність або обов'язок (такліф), покладений виключно на людину, не має меж. Він охоплює увесь Всесвіт. Усе людство є об'єктом моральних вчинків людини; уся земля та небеса є її театром; її матеріалом. Вона відповідальна за все, що відбувається у Всесвіті, у кожному з його найвіддаленіших куточків. Адже обов'язок людини або такліф є універсальним, космічним. Він завершується лише в Судний день.

Такліф, згідно з ісламом, є основою для людства, його сенсом і змістом. Прийняття людиною цієї ноші ставить її на вищий рівень, ніж інших створінь, дійсно, навіть ніж ангелів. Адже лише вона здатна приймати відповідальність. Саме це і є її космічною роллю. Світ відмінності відокремлює цей гуманізм ісламу від іншого гуманізму. Наприклад, грецька цивілізація розвинула сильний гуманізм, який захід розглядає як модель з часів Відродження. Заснований на перебільшеному натуралізмі, грецький гуманізм обожествляє людину, в тому числі її погані риси. Саме тому греків не ображало, що їхні боги зображувались як ворогуючі

один з одним, вони здійснювали перелюб, пограбування, інцест, агресію, ревнували та мстились, і вчиняли інші бруталні акти. Будучи частиною того, з чого складається життя людей, такі акти та захоплення оголошувались природними, як і благородні якості. Як природа, вони вважались у тій же мірі божественними, заслуговували споглядання в їхніх естетичних формах, обожнювання та наслідування людиною, для якої боги були апофеозом. З іншого боку, християнство в перші роки реагувало на цей греко-римський гуманізм. Воно вдалося до іншої крайнощі приниження людини через «первородний гріх» й проголошення її «гріховної природи», *«massa peccata»* ²⁹. Приниження людини до рівня абсолютного, універсального, вродженого й обов'язкового стану гріха, від якого неможливо позбавитись власними зусиллями, було логічною передумовою, якщо Бог повинен був втілитись у тілі людини, страждати та померти для спокутування гріхів людини. Іншими словами, якщо спасіння повинне відбутись через Бога, то потрібно, щоб була настільки абсолютна передумова, щоб Бог міг врятувати людину. Тому гріховність людини абсолютизована задля того, щоб зробити її «достойною» розп'яття Бога. Індуїзм класифікує людей на

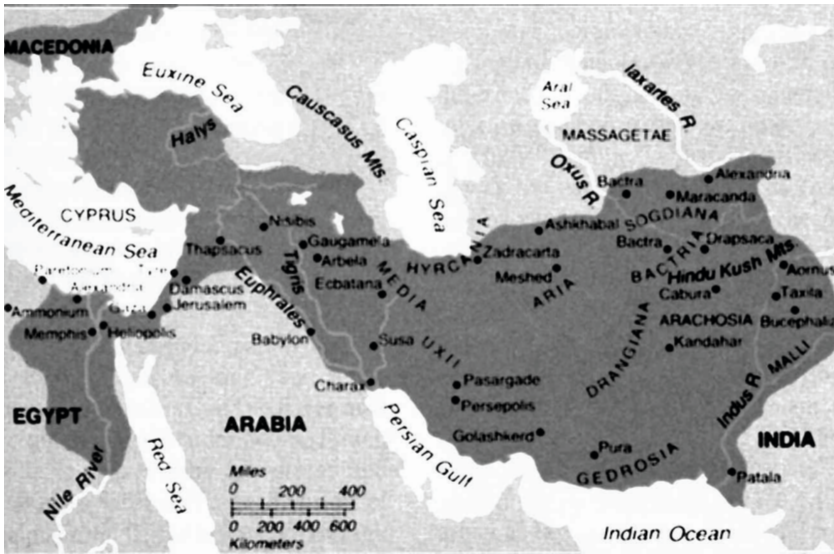
касти й відносить більшість людей до найнижчих класів – «недоторканих», якщо вони народилися в Індії, або малітча, релігійно нечисті або забруднені, інших частин світу. Для найнижчих, як і для інших, неможливо перейти в найвищу, привілейовану касту брахманів у цьому житті; такий перехід можливий лише після смерті через переселення душ. У цьому житті людина належить до касты, в якій вона народилась. Зрештою, буддизм вважає усі людські життя та життя інших істот безкінечним стражданням. Саме по собі існування вважається гріховним і єдиним вагомим обов'язком людини є пошук виходу з нього за допомогою дисципліни та розумових зусиль. Гуманізм таухіду є єдиним істинним. Лише він один поважає людину як людину й створіння без обожествлення її або пригноблення. Лише він визначає гідність людини через її благочестя й починає свою розповідь про неї з позитивного зауваження про вроджений наділ від Бога, даний усім людям як підготовку до виконання їхньої божественної місії. Лише він визначає благочестя та ідеали людського життя через істинний зміст природнього життя, а не заперечує їх, роблячи таким чином їхній гуманізм життєстверджуючим і моральним.

ТАУХІД ЯК ПЕРШИЙ ПРИНЦИП АКСІОЛОГІЇ.

Таухід стверджує, що Бог створив людство й люди можуть показати себе морально гідними завдяки їхнім вчинкам³⁰. Як вищий і абсолютний Суддя, Він хоче, щоб усі вчинки людини отримали відплату³¹; щоб їхні автори буди винагороджені за хороші вчинки й покарані за погані.³² Таухід, окрім цього, стверджує, що Бог

поставив людину на землі, що вона може колонізувати її³³, що вона може споживати її плоди, насолоджуватись її добротою й красою, і прискорювати своє та її процвітання³⁴. Саме це є ствердженням світу: прийняти світ, оскільки він є невинним і хорошим, створеним Богом і даний Ним для використання людиною. Дійсно, усе в світі, включаючи сонце та місяць, підвладне людині. Усе творіння є театром, де людина повинна відіграти свою етичну роль й, таким чином, імплементавати вищу частину божественної волі. Людина відповідальна за задоволення своїх інстинктів та потреб, і кожна особа відповідальна за задоволення тих же потреб усіх людей. Людина повинна розвивати людські ресурси до найвищого можливого рівня, коли можливе повне використання усього, чим вони були наділені. Вона зобов'язана перетворювати усю планету на родючі та красиві сади. Вона може в процесі досліджувати сонце та місяць, якщо це необхідно³⁵. Звісно, вона повинна відкривати та вивчати моделі природи, людської психології та суспільства. Бех сумніву, вона повинна індустріалізувати та розвивати світ, якщо це робиться для того, щоб перетворити його на сад, де панує слово Бога.

Таке ствердження світу є творчим процесом цивілізації. Він створює елементи, з яких складається цивілізація, а також соціальні сили, необхідні для її росту та прогресу. Таухід засуджує чернецтво, ізоляцію, зречення від світу та аскетизм³⁶. З іншого боку, ствердження світу не означає безумовне прийняття світу та природи, як вони є. Без перевірки імплементації чи реалізації людиною, ствердження світу та природи

може суперечити самому собі, занадто сильно реалізуючи лише одну цінність, елемент або силу, або їхню групу й виключаючи інші. Урівноваження та дисциплінування прагнень людини, яке веде до гармонійної реалізації усіх цінностей у рамках системи пріоритетів, яка їм належить, а не до поспіху, потягу, жаги чи сліпоти людини, є обов'язковою передумовою. Без цього, зусилля приведуть до трагедії чи поверхневості, чи можуть звільнити деякі дійсно демонічні сили. Грецька цивілізація, наприклад, перебільшила свою роботу в світі. Вона стверджувала, що усе в природі є безумовно добрим і тому гідне реалізації. Тому вона заявила, що все є насправді бажаним, об'єктом справжньої зацікавленості, є хорошим *ipso facto*. Така природа часто суперечить собі, що може суперечити виконанню таких бажань, не достатньо закликає гарантувати перегляд першого припущення. Потрібно визнати, що існує потреба в надприродному принципі, який є вищим за всі тенденції та природні бажання, і вираже-

ний такими термінами, за допомогою яких можна зрозуміти їхні суперечності та відмінності. Але замість того, щоб втілювати в життя цю істину, грецька цивілізація була занадто вражена красою природи *per se* й вважала трагічний кінець натуралізму природнім. З часів Відродження сучасна західна цивілізація велику увагу приділяла найбільшій трагедії. Її прагнення до натуралізму піднесло її до крайньої точки прийняття природи без моралі як надприродної умови. Оскільки боротьба західної людини відбувалась з церквою та усіма, хто її представляв, прогрес людини в науці сприймається як звільнення від її ланцюгів. Отож, було дуже тяжко навіть сприйняти ствердження світу або натуралізм, як пов'язані з нормативними причинно-наслідковими зв'язками, які виходять від незалежного, абсолютного джерела. Без таких зв'язків натуралізм неодмінно закінчить тим, що буде суперечити сам собі, матиме конфлікти в своїх межах, які, за гіпотезою, неможливо вирішити. Олімпійська спільнота не може жити в собі в гармонії й повинна зруйнувати себе. Її життєствердження було порожнім.

Гарантією ствердження світу, яка забезпечує створення ним урівноваженої, постійної та самовідновлюваної цивілізації, є мораль. Дійсно, істинна цивілізація є життєствердженням, яке упорядковане неза-

лежною або надприродною мораллю, внутрішній зміст якої або цінності не є ворожими до життя та світу, часу й історії, до розуму. Така мораль серед інших ідеологій, відомих людині, забезпечується лише таухідом.

ТАУХІД ЯК ПЕРШИЙ ПРИНЦИП СОЦІЄТИЗМУ.

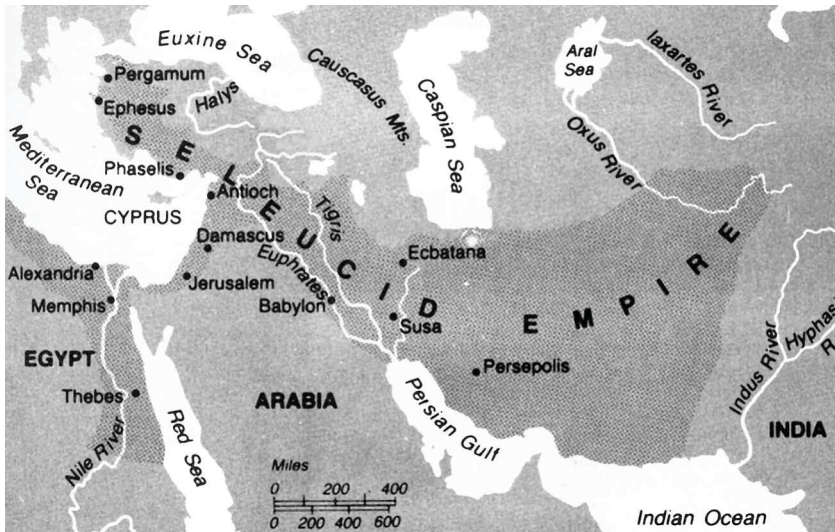
За таухідом, «Воістину, ця ваша громада — громада єдина! А Я — Ваш Господь, тож поклоняйтесь Мені!»³⁷ Таухід означає, що віруючі дійсно є єдиною спільнотою, члени якої люблять один одного в Бозі, який радить ставитися один до одного справедливо й бути терплячими³⁸; вони тримаються разом й не розділяються³⁹; вони відповідають один за одного, користуючись благом і забороняючи заборонене⁴⁰; вони, зрештою, підкоряються Богу та Його Посланцю⁴¹.

Бачення умми єдине, це відчуття або воля, а також вчинки. Умма – порядок людей, який складається з потрібного консенсусу розуму, серця та сили. Це консенсус думок, рішень, ставлення та характеру, а також сили. Це універсальне братство, яке не зважає на колір шкіри чи етнічну приналежність. У її межах усі люди є рівними, і можуть змагатись лише в своїй набожності⁴². Якщо хто з членів отримує нові знання, його обов'язком є навчити інших. Якщо хтось володіє їжею або комфортом, його обов'язок – поділитись ними з іншими. Якщо хтось досягає успіху, влади чи багатства, він повинен теж допомагати іншим⁴³.

Отже, не існує таухіду без умми. Умма – середовище знань, етики, халіфату (намісництва) людини, ствердження світу. Це порядок миру, *Pax Islamica*, завжди відкритий для тих людей та груп, хто приймає принцип свободи переконувати когось й переконуватись самому, хто прагне до світового порядку, в якому ідеї, товари, багатство чи люди можуть вільно переміщатись. *Pax Islamica* – міжнародний лад, який виходить за межі Об'єднаних націй, дитини минулого, вбитої та

викривленої принципами національних держав і пануванням «великих сил», які є її складовими. У свою чергу, ці принципи ґрунтуються на «національному суверенітеті», який розвинувся в ідеологічній історії Європи з часів Реформації й загибелі ідеалу універсальної спільноти, яку несміливо плекала церква. Але національний суверенітет повністю ґрунтується на аксіологічному та етичному релятивізмі.

Об'єднані нації є успішними, якщо вони виконують негативну роль стримування або зупинки війни між її членами. Навіть у такому випадку це слабкий лад, оскільки Об'єднані нації не мають власної армії, окрім тих випадків, коли Рада з безпеки членів «великих сил» погодиться їй надати спеціально для цього випадку. На противагу цьому, Рах Ісламіка був заснований незмінною Конституцією Пророка у Медині в перші дні гіджри. Він охоплював також євреїв та християн Медини, гарантуючи їм збереження їхньої ідентичності та

їхні релігійні, соціальні та культурні інститути. Історія не знає іншої письмової Конституції, яка б так поважала меншини, як конституція Ісламської держави. Конституція Медини була чинною в багатьох Ісламських державах протягом чотирнадцяти століть і витримала диктаторів і різноманітні революції, включаючи Чингізхана та Хулагу!

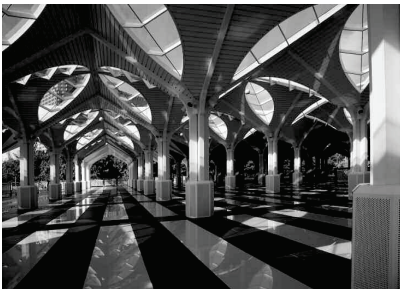
Умма – це світовий та соціальний лад. Це основа ісламської цивілізації, її обов'язковий елемент. Аналізуючи особистість та життєвий шлях Хаййя ібн Якзана, філософи виявили, що Хайй завдяки власним зусиллям дійшов до відкриття істини ісламу й таухіду, його суті. Але для цього Хайй повинен винайти або відкрити умму. Таким чином, він зробив для себе каное з пустотілого стовбура дерева й відправився в незвіданий океан, щоб відкрити умму, без якої усі його знання не відповідатимуть істині.

Якщо коротко, таухід є умматизмом.

ТАУХІД ЯК ПЕРШИЙ ПРИНЦИП ЕСТЕТИКИ. Таухід означає виключити божественність з цілої сфери природи. Усе в межах створеного є створеним, не трансцендентним, суб'єктом законів простору та часу. Ніщо з цього не може бути Богом або божественним у будь-якому сенсі, особливо в онтологічному, який таухід, як суть монотеїзму, заперечує. Бог – абсолютно відмінний від створеного, від природи й тому є трансцендентним. Він – єдина трансцендентна істота. Також таухід стверджує, що ніщо не схоже на Нього⁴⁴, і тому ніщо зі створеного не може бути подобою або символом Бога, ніщо не може представляти Його. Насправді,

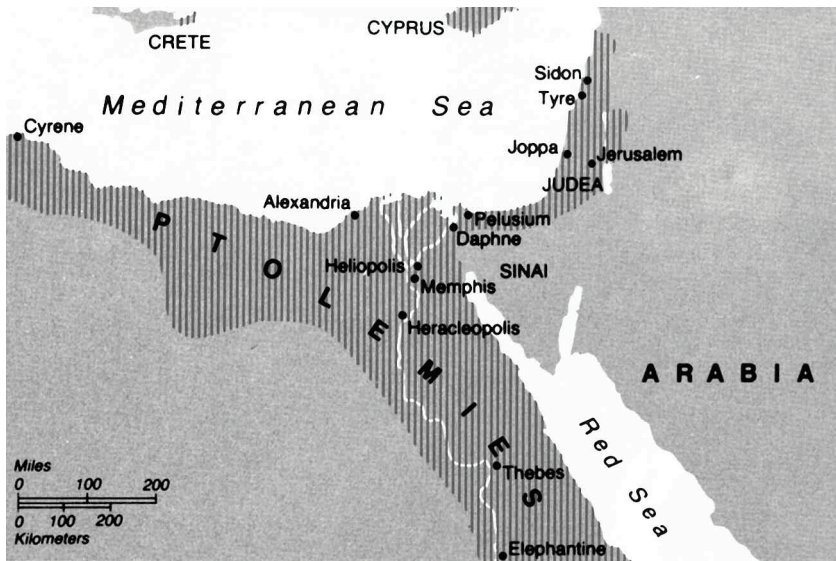
Він за визначенням є поза межами уяви. Бог є Тим, Кого не може пізнати естетична інтуїція.

Естетичний досвід – це досвід, здобутий через відчуття, метаприродна суть, незалежна від досвіду, яка діє як нормативний принцип об'єкта, якого ми бачимо. Це те, яким об'єкт повинен бути. Чим ближчий видимий об'єкт до цієї суті, тим красивішим він є. У випадку з живою природою, рослинами, тваринами та, особливо, з людиною красивим є те, що якомога ближче наблизилось до апріорної суті, що хто б не судив виявиться правий, говорячи, що природа естетичного об'єкта проявила себе виразно, зрозуміло; що красивий об'єкт є тим, що хотіла сказати природа, адже він трапляється так рідко з тисяч недосконалих. Мистецтво – процес відкриття в природі цієї метаприродної суті й представлення її у видимій формі. Очевидно, мистецтво не є імітацією створеної природи, і не сенсорною репрезентацією *natura naturata*,

об'єктів, «природність» або природня дійсність яких є досконалою. Фотографія може бути корисною для зображення або документації, для встановлення ідентичності. З точки зору мистецтва, вона є нікчемною. Мистецтво – прочитання в природі суті, яка є надприродною, і надання цій суті видимої форми, відповідної їй.

Як було встановлено, мистецтво є обов'язковою передумовою для пошуку в природі того, що не є її частиною. Але те, що не є частиною природи, є трансцен-

дентним, і лише йому можна надати статус божественного. Більше того, оскільки суть *a priori*, яка є об'єктом естетичного визнання, є нормативною та красивою, вона, в першу чергу, впливає на емоції людини. Саме тому люди люблять красиве. Там, де вони бачать прекрасне в людській природі, метаприродна сутність *a priori* є людськими якостями, ідеалізованими до трансцендентного рівня.

Саме це греки назвали апофеозом, або перетворенням людського на божественне. Люди частково схильні обожнювати таких перетворених людей і ставитися до них, як до богів. Сучасна західна людина мало толерує будь-яке божество з метафізичної точки зору. Але з точки зору етики та поведінки, «боги», створені з її ідеалізації людських захоплень і тенденцій, є справжніми детермінантами її дій.

Це пояснює те, чому серед древніх греків мистецтво представлення богів як апофеозів людських елементів,

рис або захопленя, візуально в скульптурах і уявно в поезії та драмі, було першочерговим естетичним заняттям. Об'єкти, які вони презентували – боги – були красивими, адже вони були ідеалізацією того, якою повинна бути природа людини. Їхня краса не приховувала вродженого конфлікту кожного з іншими богами, оскільки кожен з них був реальним об'єктом природи, абсолютизованим до свого божественного, надприродного рівня.

Лише в Римі, театрі занепаду греків, високе грецьке мистецтво скульптури деградувало до реалістичних, емпіричних зображень різноманітних імператорів. Навіть там все ж таки не обійшлося без обожествлення імператорів. У Греції, де теорія залишалась недоторканою протягом століть, мистецтво драми розвивалося паралельно з скульптурою для того, щоб зображати вічні конфлікти богів один з одним, через безкінечні

серії подій, в яких брали участь різні герої. Загалом, метою було показати їхній індивідуальний характер, який був людським, абсолютно людським, але був джерелом великого захоплення. Якщо драматичні події, які розгортались перед очима, вели до трагічного кінця, це розглядалось як необхідність або природній процес. Саме тому мистецтво трагедії, народжене й удосконалене в Греції, було вершиною літературного мистецтва, а також гуманітарних наук. У рідкісному висловлюванні істини, орієнталіст Г. Фон Грунбаум сказав, що іслам не має образотворчого мистецтва (скульптури, картин чи драми), адже він вільний від богів, втілених та іманентних у природі, богів, які воюють один з одним або з поганим⁴⁵. Фон Грунбаум вважав це докором ісламу, хоча це в сфері ісламу є первинною відмінністю. Адже це унікальна слава ісламу,

який абсолютно вільний від ідолопоклонництва, коли плутають створіння та Творця. Однак, висловлювання залишається правильним; адже воно показує найглибший зв'язок між образотворчим мистецтвом, язичництвом античності та теологією втілення Заходу. Євреї стверджували, що трансцендентність Бога виключає створення собі кумира й, згідно з божественними приписами, направила до повного відходу від образотворчого мистецтва. Вони створили деякі другорядні роботи лише під впливом Єгипту, Греції та Риму, а також християнства. У сучасний період, особливо з часів їхньої емансипації в часи Наполеона й асиміляції з західною культурою, вони зреклися свого вихідного семітського бачення на користь натуралізму заходу.

Таухід не виступає проти мистецької творчості чи насолоди прекрасним. Навпаки, таухід благословляє прекрасне й розвиває його. Він розглядає абсолютну красу лише в Бозі й у посланій Ним волі чи словах. Відповідно, він прагнув створити нове мистецтво, яке

відповідає цьому баченню. Виходячи з передумови, що немає Бога, окрім Аллага, мусульманський митець був переконаний, що ніщо в мистецтві не може передавати або виражати Бога. Через стилізацію, він віддаляє будь-який об'єкт якомога далі від природи. Насправді, об'єкт природи був настільки віддаленим від природи, що він ставав практично невпізнаним. У його

го руках стилізація була інструментом заперечення, за допомогою якого він сказав «Ні!» всім природнім речам і створеному. Заперечуючи природність загалом, мусульманський митець у видимій формі висловлював негативне судження, що немає бога, окрім Аллага. Ця шагада (свідчення) мусульманського митця дійсно відповідає запереченню трансцендентності в природі.

Мусульманський митець не зупиняється на цьому. Його творчий прорив приходить з розумінням того, що зображувати Бога в картині природи й зображувати неможливість Його вираження – це зовсім різні речі. Усвідомити, що Бога – нехай Його прославляють у Його трансцендентності – неможливо зобразити, є найвищою естетичною метою, можливою для людини. Бог є абсолютним, величним. Вважати, що він не представлений у створеному, означає утверджувати Його абсолютність і велич. Тримати Його в своїй уяві, не подібним на будь-що в створеному, означає вважати Його таким «красивим, не схожим на будь-який інший об'єкт, який є красивим». Неможливість вираження

Бога є божественною характеристикою, абсолютною та безумовною, безкінечною. Безкінечне в будь-якому смислі неможливо виразити.

Дотримуючись цієї лінії ісламського бачення, мусульманський митець винайшов мистецтво декорування й перетворив його на арабески, повторювані орнаменти, які продовжуються в усіх напрямках до безкінечності. Арабеска перетворює природній об'єкт, який вона прикрашає – тканину, метал, вазу, стіну, стелю, подушку, вікно або сторінку книги – на невагомий, прозорий, вільний візерунок, який безкінечно продовжується в усіх напрямках. Об'єкт природи змінюється й перевтілюється. Він стає лише полем зору. Естетично, об'єкт природи після прикрашання арабесками стає вікном у безкінечне. Споглядати це як нагадування про безкінечність означає визнавати єдине значення трансцендентності, лише одне дане – хоче лише негативно – для чуттєвого сприйняття та інтуїції.

Це пояснює, чому більшість мистецьких робіт, створених мусульманами, є абстрактними. Навіть використовуючи зображення рослин, тварин і людей митець

стилізує їх таким чином, щоб заперечити будь-яку надприродну сутність, яка може бути присутня в них. У цьому прагненні мусульманський митець користувався своїм лінгвістичним і літературним спадком. З іншого боку, він розвинув арабське письмо, щоб перетворити його на безкінечну

арабеску, яка продовжується безкінечно в будь-якому напрямку, обраному писарем. Те ж саме вірно стосовно мусульманського архітектора, будинки якого є арабесками в своєму фасаді, величі, контурі та плануванні. Таухід є єдиним визначником, спільним для всіх, якими б географічно та етнічно різними вони не були б⁴⁷.

Примітки

1. Дивитись моє спростування орієнталістів, які сумнівались, що іслам має суть або що її можна пізнати: «The Essence of Religious Experience in Islam», *Numen*, 20 (1973), pp. 186-201.

2. Стосовно цього, таухід відокремлює себе від суфізму та деяких сект індуїзму, де реальність світу розчинена в Бозі і Бог стає єдиною дійсністю, лише він є екзистентним. З цієї точки зору, ніщо не існує насправді, окрім Бога. Усе є ілюзією, і це існування є нереальним. Таухід так само суперечить баченню древніх єгиптян, греків і поглядам даосизму, які пішли в діаметрально протилежному напрямку, ніж Індія. Вони вважають, до існування Творця розчинене в творінні й світі. У той час як єгиптяни стверджували, що Бог – це фараон і зелена трава, яка виростає з землі навесні, і річка Ніл зі своїми водами та дном, і сонце зі своїм теплом і світлом, то греко-римська античність стверджувала, що Бог є будь-яким аспектом природи людини або особистість, піднесена до рівня, вищого за природу в одному сенсі, але залишається іманентною в природі в іншому. В обох випадках Творця переплутали з Його творінням. Під впливом духовенства, християнство відокремило себе від таухіду, коли проголосило, що Бог втілив Себе в тілі Ісуса, і стверджувало, що Ісус є богом. Це унікальна риса ісламу, який підкреслює абсолютну двоякість і абсолютну відмінність Бога та світу, Творця та створеного. Завдяки зрозумілому і безкомпромісному баченню цього питання божественної трансцендентності іслам стає квінтесенцією традиції семітських пророків, займаючи золоту середину між східною (індійською) крайністю, яка заперечує природу, та західною (грецькою та єгипетською), яка заперечує відмінність Бога.

3. Цей принцип вказує на абсолютне онтологічне розділення Бога та людини, неможливість їхнього об'єднання

через втілення, обожествлення чи злиття. Однак, цей принцип не заперечує можливість їхнього спілкування. Насправді, він невід'ємний від пророчої місії або спілкування Бога з людиною через приписи, які людина повинна виконувати. Він також не заперечує спілкування через інтелект чи інтуїцію, коли людина споглядає створене, роздумує про його призначення й мету, і робить висновки, що воно повинне мати творця та доглядача, який прагне бути поміченим. Саме це є кінцевою точкою мислення. Саме цей принцип онтологічного відокремлення Бога та світу відрізняє таухід від усіх теорій, грецьких, римських, індуїстських, буддистських чи християнських, які звеличують людину або порівнюють Бога до людей,

4. Як сказано в аятах Корану 3:191 і 23:116.

5. Як сказано в аятах Корану 7:15; 10:5; 13:9; 15:29; 25:2; 32:9; 38:72; 41:10; 54:49; 65:3; 75:4, 38; 80:19; 82:7; 87:2 – 3.

6. Коран, 17:77; 33:62; 35:43; 48:23; 65:3.

7. Будь-який вчинок, зроблений «за природою» є аморальним *ipso facto*, незважаючи на те, чи заслуговує він винагороди чи покарання. Наприклад, дихання, травлення або акт милостині або несправедливості, вчинений під тиском. Вони абсолютно відрізняються від вільного вчинку, з можливістю вибору.

8. Це підтверджується аятами, в яких сказано про досконалість творення (див. Прим. 4,5) і тими, які підкреслюють моральний обов'язок і відповідальність людини. Останніх занадто багато, щоб тут перелічувати.

9. Про це значення сказано в аятах, які розповідають про підвладність створеного людині, а саме 13:2; 14:32-33; 16:12, 14; 22:36-37, 65; 29:61; 31:20, 29; 35:13; 38:18; 39:5; 43:13; 45:11-12.

10. У Корані у багатьох місцях робиться акцент на моральному обов'язку.

11. Аяти, які стосуються Судного дня, є багаточисельними і тому не потрібно цитувати їх; наприклад, «невже людина думає, що вона залишена без нагляду?» (Коран, 75:36), «потім Нам належатиме розрахунок з ними!» (Коран, 88:26, 4:85).

12. Бог заборонив людині надавати йому рівних, Коран, 4:156; 6:116, 148; 10:26, 66; 49:12; 53:23, 28.

13. Цей грецький термін не має арабського еквівалента, що демонструє відмінність між двома мовами. Грецький термін стосується ірраціональної догми, якої дотримуються християни.

14. Філософи поставили розум вище за одкровення й надають йому пріоритет при оцінці релігійних заяв. Звісно, немає нічого поганого в цьому. Ісламський мислитель може мати протилежну думку й використовувати своє визначення розуму як передумову усіх інших заяв. Питання прийнятності обох визначень звісно можна піднімати, і ми не сумніваємось у філософській життєздатності, або обґрунтованості – і навіть переважанні – ісламського визначення. Визначення, дане в даній праці, раціоналізм – заперечення абсолютної внутрішньої суперечності, має, окрім іншого, значення продовження традиції праведних отців.

15. Свідчення цього можна знайти в аятах, які ставлять під сумнів доволіні заборони, а саме 5:90; 7:13; 66:1, а також у принципі усуль, погодженому усіма: «Ніщо не може вважатись забороненим, якщо про це не сказано в тексті». Візьmemo до уваги також аят: «Уже пояснено вам те, що для вас заборонене» (Коран, 6:119, 153).

16. Коран, 6:42; 12:109; 13:40; 14:4; 15:9; 16:43; 17:77; 21:7, 25; 23:44; 25:20; 30:47; 37:72; 40:70.

17. Коран, 4:162; 35:23. «Проте утвердженням у знанні та віруючим з-посеред них, які вірують у зіслане тобі та зіслане раніше за тебе; тим, які творять молитву, дають закят та вірують у Аллага і Судний День, Ми дамо велику винагороду!»

18. Коран, 30:30.

19. Коран, 94:6.

20. Коран, 49:6.

21. Дивитись нижче розділ 14. [посилання на книгу «The Cultural Atlas of Islam»].

22. Природничі науки не розвивались до того часу, поки не був прийнятий принцип, що природні явища підкоряються єдиним незмінним законам. Саме цей внесок зробив іслам для розвитку природничих наук серед своїх послідовників. Його наполягання на упорядкованості Всесвіту створило атмосферу, необхідну для розвитку наукового духу. Віра в протилежне, а саме, в те, що у природі відсутня сталість і в ній діють довільні божества, втілені в ній, або магичні сили, які нею керують, не може привести до розвитку науки.

23. На відміну від історії, яка вивчає певні події, аналізує їхні складові та встановлює їхні взаємовідносини, природничі науки вивчають загальні моделі, універсальні закони, які можна застосовувати до всіх складових даного класу або до всіх класів.

24. Те ж саме вірне для соціальних і гуманітарних наук, метою яких є встановлення законів, які керують та визначають людську поведінку, особисту або колективну.

25. Як сказано в аяті, «Я створив джинів та людей лише для того, щоб вони поклонялися Мені» (Коран, 51:56).

26. Як сказано в аятах 2:30; 6:165; 10:14.

27. Коран, 33:72.

28. Коран, 15:29; 21:91; 38:72; 66:12.

29. Використовувати термін св. Августина.

30. Коран, 11:7; 18:7; 47:31; 67:2.

31. Коран, 9:95, 106.

32. Коран, 99:7-8; 101:6, 11.

33. Коран, 11:61.

34. Коран, 2:57, 172; 5:90; 7:31, 159; 20:81; 67:15; 92:10.

35. Як Бог сказав у Корані, «О натовп джинів і людей! Якщо ви можете перетнути межі небес і землі, то перетніть

їх, але ж не перетнете, якщо не матимете влади!» (Коран, 55:33).

36. Коран, 57:27. Дійсно, ми підкоряємось божественним приписам: «Користуючись тим, що дарував тобі Аллаг, шукай наступного життя, але не забувай про свою частку в земному житті» (Коран, 28:77). Бог вчить людей молитись йому, щоб вони мали «найкраще у житті земному» і «найкраще у житті наступному» (2:201; 7:156). Більше того, Він гарантує їм, що він відповість на їхні молитви, якщо вони робили хороші вчинки (Коран, 16:30; 39:10).

37. Коран, 21:92; 23:53.

38. Як сказано в сурі Аль-Аср (103). Дивитись також 49:10.

39. Коран, 3:103.

40. Коран, 3:110; 5:82; 9:113; 20:54, 128.

41. Як Бог приписав в аятах, 3:32, 132; 4:58; 5:95; 24:54; 47:33; 64:12.

42. Як сказано в хадисі про завершальну промову Пророка під час його останнього паломництва. Під тим єдиним консенсусом ми маємо на увазі єдність бачення або розуму або мислення, узгодженість волі або рішення й намірів, і узгодженість дій або людських сил.

43. Пророк порівнював мусульман з добре організованим будинком, частини якого об'єднані разом, і з органічним тілом, яке реагує при пошкодженні якоїсь частини чи органа.

44. Коран, 42:11.

45. Для детальнішого вивчення цього питання дивитись Ismail R. Al-Faruqi, «Islam and Art», *Studia Islamica*, 37 (1973), pp. 81-109.

46. I. R. al Faruqi, «On the Nature of the Religious Work of Art», *Islam and the Modern Age*, 1 (1970), pp. 68-81.

47. Для детальнішого вивчення зв'язку таухіду з іншими мистецтвами дивитись розділи 19-23 [посилання на *The Cultural Atlas of Islam*]; and Lois Lamya' al Faruqi, *Aesthetic Experience and the Islamic Arts*, Islamabad: Hijrah Centenary Committee, 1405/1985.

Сутність ісламської цивілізації

Ісмаїл Раджі аль-Фарукі

Переклад:
Ольга Тимчишин

Редакція:
Марко Хряк-Петльованій

Підписано до друку 28.01.2021 р. Формат 70x100 1/16.
Папір офсет. Гарнітура «Palatino Linotype». Друк шифр.

Ум. друк. арк. 3,55. Наклад 500 екз. Зам. № 24.

Видавництво «Волинські обереги».

33028 м. Рівне, вул. 16 Липня, 38; тел./факс: + 38 (0362) 62-03-97.

e-mail: oberegi97@ukr.net

Свідоцтво про внесення в Державний реєстр
суб'єкта видавничої справи ДК № 270 від 07.12.2000 р.

Віддруковано в друкарні в-ва «Волинські обереги».

Не викликає сумніву, що першоосною ісламської цивілізації є Іслам, а першоосною Ісламу — **таухід**, визнання Аллага єдиним, абсолютним, вічним Творцем, Господом та Повелителем всього суцього. Це дві фундаментальні істини, що говорять самі за себе і ніколи не викликали сумнівів з боку представників цієї цивілізації та тих, хто з нею взаємодівав. Лиш віднедавна місіонери, сходознавці та інші тлумачі ісламу поставили ці істини під сумнів. Мусульмани ж, незалежно від рівня освіти, безумовно переконані, що ісламська цивілізація має основу — **таухід**, — і ця основа піддається пізнанню, аналізу та опису. Аналіз **таухіду** як першооснови, як фундаментального принципу ісламської цивілізації, і є предметом цього дослідження. На думку автора, зрештою, саме цей принцип онтичного відділення Бога від світу становить основну відмінність між **таухідом** та всіма теоріями, які апофеозують людину або олюднюють Бога, як наприклад, у грецькій, римській, індуїстській, буддистській або християнській доктринах.

Ісмаїл аль-Фарукі (пом. у 1986 р.) — палестино-американський філософ, мистик, експерт в області порівняльного релігієзнавства. Видатний ісламознавець сучасної доби, він досліджував цілий спектр питань з точки зору ісламської науки, а саме: релігієзнавство, ісламську думку, підходи до знання, історію, культуру, освіту, міжрелігійний діалог, етику, естетику, політику, економіку та науку. Його без перебільшення можна назвати одним із найвидатніших вчених ХХ століття.

Міжнародний інститут
ісламської думки